

О. А. Симоненко

аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права Класичного приватного університету
<https://orcid.org/0009-0008-6875-4008>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У статті досліджуються проблеми відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану за законодавством України, зокрема і кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 191 Кримінального кодексу України «привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем».

Наголошено на суспільній небезпечності кримінальних правопорушень проти власності, передбачених Розділом VI Особливої частини Кримінального кодексу України, яка полягає у тому, що такі протиправні діяння посягають на одну з базових соціальних цінностей, а саме – право кожної особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Такі кримінальні правопорушення підривають економічну стабільність, створюють атмосферу правової невизначеності та знижують довіру громадян до інститутів державної влади і системи захисту прав. Особливо підвищується суспільна небезпека вчиненого в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки такі дії підривають економічну та продовольчу безпеку держави, зменшують довіру до органів влади, ускладнюють забезпечення потреб армії та цивільного населення. Якщо ж посягання на власність здійснює службова особа із використанням свого службового становища (ст. 191 КК України), це вважається більш небезпечним, адже поєднується із зловживанням владою та підривом довіри до державних інститутів.

У процесі дослідження охарактеризовано ключові зміни у національному законодавстві, що регулює відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, відповідно до Закону України: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану»; «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень». Зроблено висновок про те, що законодавчі зміни, які відбулися у березні 2022 року, були спрямовані не стільки на посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності скільки на розширення їх кваліфікуючих ознак, що є одним зі способів законодавця підвищити точність правової оцінки у специфічних умовах і водночас зміцнити превентивний вплив кримінального закону.

Ключові слова: кримінальне правопорушення проти власності, воєнний стан, надзвичайний стан, привласнення, розтрата, розкрадання, службове становище, мародерство.

Постановка проблеми. Суспільна небезпека кримінальних правопорушень проти власності полягає у тому, що вони посягають на одну з базових соціальних цінностей – право кожної особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Такі діяння підривають економічну стабільність, створюють атмосферу правової невизначеності та знижують

довіру громадян до інститутів державної влади і системи захисту прав. Вони завдають не лише матеріальної шкоди окремим фізичним або юридичним особам, але й негативно впливають на суспільство загалом, оскільки порушують економічні відносини, створюють соціальну напругу та відчуття небезпеки у громадян. У випадках масового характеру такі правопорушення

можуть спричинити економічні кризи, порушення функціонування ринку, втрату інвестиційної привабливості держави.

Особливо небезпечними є кримінальні правопорушення проти власності, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, адже вони не лише завдають шкоди майновим відносинам, але й підривають здатність держави забезпечувати оборону, соціальну стабільність та життєздатність економіки у критичних умовах. Це обумовлює необхідність підвищеної кримінально-правової охорони власності та суворішої відповідальності за такі діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання кримінальних посягань проти власності та військових злочинів було предметом уваги багатьох українських науковців, серед яких варто відзначити В. С. Батиргарєєву, Б. М. Головікіна, Ю. А. Дорохіну, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, Т. А. Денисову, С. Ф. Денисова, О. М. Литвинова, В. В. Шаблістого, М. І. Хавронюка та інших дослідників. При цьому, основний масив наукових робіт зосереджувався на аналізі таких кримінальних правопорушень у мирний період, що відображало традиційний підхід до вивчення проблематики. Водночас у контексті воєнного стану кількість досліджень залишається вкрай обмеженою, що створює певний науковий вакуум у цій сфері. Недостатність ґрунтовних робіт, присвячених кримінальним правопорушенням проти власності в умовах війни, зокрема і чинених службовими особами, ускладнює формування ефективних правових механізмів запобігання та розслідування таких діянь. Це, своєю чергою, актуалізує потребу у поглибленому науковому аналізі з урахуванням сучасних викликів, зумовлених збройною агресією, особливостями функціонування правової системи та зміною соціально-економічних реалій у період воєнного стану.

Мета статті. Визначення характеристик найбільш поширених кримінальних правопорушень проти власності за законодавством України та проблем відповідальності за їх вчинення.

Виклад основного матеріалу. З початком широкомасштабної війни в Україні запровадження воєнного стану актуалізувало питання запобігання службовим зловживанням, зокрема і пов'язаним з привласненням майна. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) вчинення кримінального правопорушення з використанням умов

воєнного або надзвичайного стану, а також інших надзвичайних подій, розцінюється як обтяжуюча обставина [1]. Це підкреслює, що у кризові періоди подібні злочини мають особливу шкоду для економіки, державного управління та безпеки суспільства. У таких умовах заволодіння державним або приватним майном не лише порушує права власників, а й послаблює обороноздатність країни, підриває довіру до органів влади та створює ризики соціальної нестабільності. Крім того, подібні правопорушення у воєнний час часто мають системний характер і можуть бути пов'язані з корупційними схемами, що ускладнює боротьбу з ними. Зазначене зумовлює необхідність не лише суворішого покарання, а й посилення превентивних механізмів контролю за діяльністю посадових осіб.

Практика останніх років свідчить про суттєве зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном, зокрема тих, що здійснюються службовими особами з використанням свого службового становища. Паралельно відзначається збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки та інших суміжних категорій. Саме це стало підставою для внесення змін до вітчизняного законодавства. Так, 7 березня 2022 року було ухвалено Закон № 2117-ІХ, яким посилено кримінальну відповідальність за злочини проти власності (ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України), якщо вони вчинені в умовах воєнного стану (Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-ІХ від 03.03.2022 р.) [2]. Також він збільшив мінімальний термін позбавлення волі за мародерство до 5 років. Такий крок є відповіддю на загрозу масштабного зловживання службовим становищем у період, коли ресурси держави та суспільства мають спрямовуватися на оборону та відновлення. Враховуючи, що крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, розтрата та заволодіння майном шляхом службових зловживань стабільно займають значну частку у структурі кримінальної статистики України, посилення відповідальності під час воєнного стану є не лише логічним, а й необхідним кроком для захисту національної безпеки, економічної стабільності та довіри громадян до державних інституцій.

Окрім цього, Верховна Рада України ухвалила такий важливий нормативний акт, спрямований

на посилення захисту держави та суспільства у надзвичайних умовах, як Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 03.03.2022 р. [3]. Ці зміни стали реакцією на виклики, пов'язані з війною, та необхідність запобігти масштабним зловживанням у сфері власності й державної безпеки. Прийняття такого Закону також відобразило прагнення законодавця створити більш жорстку систему стримування кримінальних правопорушень у період воєнних дій. Він передбачає посилення кримінальної відповідальності не лише за самі правопорушення, а й за спроби використати надзвичайний стан як прикриття для незаконних дій. Подібні норми спрямовані на збереження правопорядку, мінімізацію ризиків корупції та забезпечення стабільності функціонування державних інституцій у найскладніші для країни часи.

Одним з кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням майном є передбачене ч. 2 ст. 191 КК України – «Привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем». Таке злочинне діяння, та подібні йому, представляють значну суспільну небезпеку, особливо у період воєнного або надзвичайного стану, і є однією з найгостріших проблем сучасного правового поля України. Суть цього кримінального правопорушення полягає у використанні службових повноважень всупереч закону для незаконного, безоплатного отримання або розпорядження чужим майном у власних інтересах чи на користь третіх осіб. Фактично це поєднання корупційної складової та посягання на власність, чинене службовою особою, що значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину.

Фактично, посягання на власність – це одна з найпоширеніших категорій кримінальних правопорушень в Україні. Ці злочинні діяння становлять значну частину кримінальної статистики, особливо у періоди соціально-економічної нестабільності та воєнних дій.

Відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності передбачені Розділом VI КК України. До них, зокрема, належать: крадіжка (ст. 185), грабіж (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), шахрайство (ст. 190), привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем

(ст. 191) та інші форми неправомірного заволодіння майном.

Безпосереднім об'єктом таких правопорушень виступають відносини власності, які гарантуються Конституцією України (статті 13 і 41) [4] та іншими законами. Це суспільні відносини власності, що забезпечують правомочності володіння, користування та розпорядження майном.

Об'єктивна сторона багатьох з цих злочинних діянь виражається у незаконному, безоплатному заволодінні чужим майном (шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства тощо).

Більшість кримінальних правопорушень проти власності мають корисливий мотив і мету незаконного безоплатного обернення чужого майна на свою користь або користь третіх осіб.

Українське законодавство встановлює диференційовану відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності залежно від:

- способу вчинення (відкрите викрадення, насильство, обман, зловживання довірою тощо);
- розміру шкоди (значна, велика, особливо велика);
- суб'єкта (зокрема службова особа);
- стану суспільних умов (наприклад, воєнний або надзвичайний стан – п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України).

Якщо посягання на власність здійснює службова особа із використанням свого службового становища (ст. 191 КК України), це вважається більш небезпечним, адже поєднується із зловживанням владою та підризом довіри до державних інститутів.

Дії, спрямовані на заволодіння майном, можуть кваліфікуватися одночасно за кількома статтями, якщо вони поєднані з насильством, посяганням на життя, безпеку чи інші конституційні цінності (наприклад, розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень).

Вчинення кримінального правопорушення проти власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану є особливо кваліфікованим складом і тягне за собою більш суворе покарання, ніж за вчинення основного складу злочину. Наприклад, за ч. 4 ст. 185 КК України (крадіжка в умовах воєнного стану) передбачено від 5 до 8 років позбавлення волі, в той час як, відповідно до ч. 1 даної кримінально-правової норми, таємне викрадення чужого майна карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років,

або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк [1]. Такий підхід законодавця демонструє прагнення забезпечити підвищений рівень захисту власності у період загальнонаціональної небезпеки.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ Закон № 2117-IX від 03.03.2022, як зазначалося, посилив покарання за посягання на власність, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану:

1) ч. 4 ст. 185 КК – крадіжка в умовах воєнного або надзвичайного стану – позбавлення волі від 5 до 8 років;

2) ч. 4 ст. 186 КК – грабіж в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – від 7 до 10 років;

3) ч. 4 ст. 187 КК – розбій в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – від 8 до 15 років з конфіскацією майна;

4) ч. 4 ст. 189 КК – вимагання в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – карається позбавленням волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна;

5) ч. 3 ст. 190 – шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому – карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від 3 до 5 років (Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX [5]);

6) ч. 4 ст. 191 КК – привласнення/розтрата в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Ключові зміни у національному законодавстві, що регулює відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, можна представити у вигляді таблиці (табл. 1).

Отже до відповідних змін у 2022 р. КК України не передбачав окремої кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Після змін ці обставини отримали окреме законодавче закріплення як особливо кваліфікуючі ознаки. Отже законодавець розцінює їх як такі, що підвищують суспільну небезпеку вчиненого, про що свідчить і зазначене у ч. 11 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України. Тобто внесення вказаних змін підкреслює, що злочини проти власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану мають підвищений рівень

Таблиця 1

Стаття КК України	Склад кримінального правопорушення	Санкції до 2022 року	Санкції після змін (воєнний стан)
Ч. 4 ст. 185	Крадіжка в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (загалом ч. 4 – 5–8 років крадіжка, вчинена у великих розмірах)	5–8 років позбавлення волі
Ч. 4 ст. 186	Грабіж в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 7–10 років грабіж, вчинений у великих розмірах)	7–10 років позбавлення волі
Ч. 4 ст. 187	Розбій в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 8–15 років з конфіскацією майна)	8–15 років позбавлення волі з конфіскацією майна
Ч. 4 ст. 189	Вимагання в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 7–12 років з конфіскацією майна)	7–12 років позбавлення волі з конфіскацією майна
Ч. 3 ст. 190	Шахрайство в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 3 «Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» – 3–8 років)	1) штраф від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі 3–5 років; 2) ч. 4 «Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» – 3–8 років
Ч. 4 ст. 191	Привласнення чи розтрата майна службовою особою в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 5–8 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років)	5–8 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років

суспільної небезпеки, адже посягають не лише на майнові права громадян чи організацій, а й загалом на стабільність та безпеку держави в кризовий період. При цьому розмір санкцій не змінився. У більшості статей (185, 186, 187, 189, 191) санкції залишилися в межах попередніх строків покарання, однак тепер вони чітко пов'язуються з умовами воєнного або надзвичайного стану. Це означає, що сама наявність воєнного стану автоматично переводить злочин у більш тяжкий склад, навіть якщо розмір заволодіння чи інші обставини були б кваліфіковані легше у мирний час. У випадку ж такого кримінального правопорушення як шахрайство – з'явилися альтернативні санкції: або значний штраф, або позбавлення волі на відносно невеликий строк (3–5 років). Водночас зберігається й більш сувора санкція (ч. 4 ст. 190 – 3–8 років), якщо йдеться про великі розміри або використання електронно-обчислювальної техніки. Це вказує на намагання законодавця гнучкіше підходити до відповідальності за шахрайство в умовах війни, враховуючи різноманітність проявів цього кримінального правопорушення.

Висновки. Підсумовуючи викладене хотілося б зазначити наступне.

Законодавчі зміни, що відбулися у березні 2022 року, спрямовані не стільки на посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності скільки на розширення їх кваліфікуючих ознак, що є одним зі способів законодавця підвищити точність правової оцінки у специфічних умовах і водночас зміцнити превентивний вплив кримінального закону. Хоча, звісно, відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності у період воєнного або надзвичайного стану значно суворіша, у порівнянні зі встановленою відповідальністю за вчинення основного складу злочину. Наприклад, якщо за ч. 2 ст. 191 КК України за привласнення чи розтрату майна шляхом зловживання службовим становищем передбачено покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк до п'яти років із додатковим позбавленням права обіймати певні посади до трьох років, то аналогічне діяння, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, карається вже позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із тими ж додатковими санкціями. З іншого боку, як слушно підкреслює Ю. Пролєєв, реальна практика свідчить про те, що лише суворі превентивні заходи не здатні повною мірою стримати злочинність. «...як показує досвід, превентивні заходи

на людей не діють. Так, за період збройної агресії у 2022 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань органами досудового розслідування Гайсинського району Вінницької області внесено 255 відомостей про вчинення кримінальних правопорушень проти власності, скоєних в умовах воєнного стану...» [6]. Ця статистика демонструє, що навіть посилення кримінальної відповідальності не гарантує належного рівня стримування таких правопорушень.

Отже, вирішення проблеми не може обмежуватися лише підвищенням санкцій. Необхідно розробляти комплексні заходи, спрямовані на запобігання злочинам: посилення контролю за діяльністю службових осіб, впровадження ефективних антикорупційних механізмів, створення прозорих систем обліку та розподілу майна, особливо в умовах воєнного стану. Важливу роль відіграє також інформаційна політика держави, спрямована на підвищення рівня правосвідомості громадян та формування нульової толерантності до зловживань.

Крім того, слід приділяти увагу соціально-економічним факторам, що сприяють виникненню таких злочинів. Забезпечення належного матеріального становища військових, службовців та цивільних у прифронтових регіонах може знизити ризики вчинення протиправних дій. Таким чином, ефективна протидія подібним правопорушенням вимагає не лише каральних механізмів, а й системного підходу до усунення причин і умов їх виникнення.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України № 2117-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України № 2113-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-vnesennya-zmin-kriminalnogo-2022-96147.html>
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України

від 13.07.2023 р. № 3233-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 84. Ст. 308.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14>

6. Пролеєв Ю. Що передбачено Кримінальним кодексом України за злочини проти власності у період воєнного стану. URL: <https://dashiv-rada.gov.ua/news/1674720597/>

Symonenko O. A. Liability for criminal offenses against property in conditions of martial state under the legislation of Ukraine: specific issues

The article examines the problems of liability for criminal offenses against property under martial law under the legislation of Ukraine, in particular criminal liability for committing a criminal offense provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine “appropriation, embezzlement or seizure of another’s property by abuse of official position by an official”.

The social danger of criminal offenses against property provided for in Section VI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is emphasized, which consists in the fact that such unlawful acts encroach on one of the basic social values, namely the right of every person to own, use and dispose of their property. Such criminal offenses undermine economic stability, create an atmosphere of legal uncertainty and reduce citizens’ trust in state institutions and the system of rights protection. The social danger of the act committed in conditions of war or a state of emergency is especially increased, since such actions undermine the economic and food security of the state, reduce trust in the authorities, and make it difficult to meet the needs of the army and the civilian population. If the encroachment on property is committed by an official using his official position (Article 191 of the Criminal Code of Ukraine), this is considered more dangerous, as it is combined with abuse of power and undermining trust in state institutions.

The study characterized key changes in national legislation regulating liability for criminal offenses against property, in accordance with the Laws of Ukraine: “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Looting”; “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Crimes Against the Fundamentals of National Security of Ukraine under the Martial Law Regime”; “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to Eliminate Contradictions in the Punishment of Criminal Offenses”. It is concluded that the legislative changes that took place in March 2022 were aimed not so much at strengthening liability for criminal offenses against property as at expanding their qualifying features, which is one of the ways for the legislator to increase the accuracy of legal assessment in specific conditions and at the same time strengthen the preventive impact of criminal law.

Key words: criminal offense against property, martial law, state of emergency, appropriation, embezzlement, embezzlement, official position, looting.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025